

NÉHÁNY SZÓ NYÁRÁDY R. KÁROLY ÉLETÉRŐL ÉS MUNKÁSSÁGÁRÓL

Ruszthi (Rusztek) Károly Marosvásárhelyt született 1907. március 18-án felvidéki származású pedagógus gyermekeként. Szülővárosának református kollégiumában megkezdett középiskolai tanulmányait 13 éves korában meg kellett szakítania, mert édesapja nem kívánt szolgálni Romániában, és népes családjával (feleségével és hat gyermekével) együtt kénytelen volt elhagyni az országot. A Rusztek (eredetileg: Hrusztek), névmagyarosítás után Ruszthi család Egerben, majd Baján telepedett le. Az 1925-ben letett érettségi után Ruszthi Károly a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem jog- és államtudományi karán szerzett doktorátust, ezenkívül ösztöndíjasként németországi egyetemeken közgazdasági és szociológiai tanulmányokat is folytatott.

Az 1930-as években Baján ügyvédeskedik és szerkeszti a helybeli hetilapot. Az észak-erdélyi területeknek a második bécsi döntéssel (átmenetileg) Magyarországhoz csatolása után nyomban, 1940-ben hazatelepül szülővárosába. A közeli járási székhelyen, Nyárádszeredán nyit ügyvédi irodát, és közben szerkesztője a Népi Jogélet című szakfolyóiratnak. Kiemelkedő jogi tevékenysége elismeréseképpen Maros-Torda vármegye tiszteletbeli ügyésze lesz. 1945-től a magyarság jogvédelme érdekében a Magyar Népi Szövetség keretében annak megyei alelnökeként fáradozik, a Szövetség feloszlásáig. Közben állami vállalatoknál és vidéki (erdőszentgyörgyi, nyárádszeredai) szervezeteknél kényszerül dolgozni különböző – jogtanácsosi, tervekészítő- és statisztikusi stb. – munkakörökben, hogy megteremtse a család: három fiú és egy leánygyermek eltartásához szükséges anyagi eszközöket. A megélhetéshez megtanul románul is. A nehéz viszonyok között felbomlik házassága, mert felesége két gyermekkel Magyarországra költözik. 1957-ben újból összeházasodik volt feleségével, hogy együtt nevelhessék gyermekeiket. Románul nem tudó felesége is kézimunkázás mellett magyar vidékeken nyaranta állást vállal gyümölcsfelvásárló állomásokon. A két nagyobb fiúnál is gondot okoz a román nyelvtudás hiánya, és az, hogy megtartották magyar állampolgárságukat. Iskoláik befejeztével a fiú gyermekek és édesanyjuk Magyarországra költöznek.

Ruszthi Károly csak 1967. évi nyugdíjba vonulása után, a nehezülő terhek fokozódó nyomása alatt települ át Magyarországra. Megszerezvén a magyar állampolgárságot, nyugdíjasként a Belkereskedelmi Országos Vállalatnál dolgozik három évig jogi munkakörben, majd Pilisen méhészkedik, és méhei közt egy faházban él. 1972 nyarán házasságot köt, melyben élete végéig nyugalmat talál. A szülőföldtől való második elszakadás okozta sebre mintegy gyógyírként – csak betegsége (infarktusz, szemműtét) miatti kényszerű megszakításokkal – kitartó szorgalommal, a szellemi munka középkori szerzetesi alázatával foglalkozik erdélyi szülőhazája mítoszokkal körülvett – a dákokig és Csaba királyfiig visszavezetett – népeinek, nemzetiségi viszonyainak történeti feldolgozásán – vajmi csekély reménnyel hazai publikációs lehetőségekre. Az 1970-es évek végén sikerült nyugatra kijuttatnia publikálás céljából munkájának addig elkészült részét, a következő részlet már nem jut át a határon, magától Ruszthi Károlytól veszik el a vonaton. Az ezt követő zaklatások csak a tudományos szervek közbenjárására szűnnek meg.

Napjaink tudományos kutatóinak többsége – Ortega y Gasset spanyol kultúrfilozófus szerint olykor középszerű tehetséggel – szakirányú felsőfokú tanulmányok után intézményes keretek között végzi munkáját a választott tudományág jól körülhatárolt részterületén. Eredményeiket rendszeresen közreadják szakfolyóiratokban, előadják szakmai fórumokon. Ruszthi Károlynak erre nem volt lehetősége. Vállalkozásához hasonló példaként a hazai tudománytörténetben talán Bacsák György említhető, aki nyugdíjas gazdaszaktiként kezdett foglalkozni a földtörténeti jégkorszakkal, a „jegesedés”-sel, és vált nemzetközi hírű pleisztocén-kutatóvá.

Ruszthi Károlyt szülőföldjéhez való erős érzelmi kötődés indította a tudományos vállalkozásra, és Erdélyben maradt barátainak tett ígérete, fogadalma a kitűzött nehéz feladat legjobb tudása és szigorú lelkiismerete szerinti teljesítésére. Alapos román, német, latin nyelvismeretével el tudott mélyedni a források tanulmányozásában a középkortól kezdve és jogi műveltségéből fakadó fogalmi tisztasággal bőséges forráskritikai megjegyzést fűzött az érzelmi tényezőktől gyakran befolyásolt kérdések megvilágításához. A „száraz” számszerű adatok kezelése és értelmezése iránti érzéke – ami talán Romániában betöltött statisztikai munkakörökben is elmélyült benne és ami a szakmabeli történészek körében nem túl gyakori – hozzásegítette a francia Annales-iskola hatása alatt az 1930-as évektől az európai és amerikai történettudományban tért hódított kvantitatív elemző módszerek szakszerű alkalmazásához.

Kutató munkája során Ruszthi Károly számos kiváló erdélyi, magyarországi és németországi szakemberrel került kapcsolatba. Többek között az erdélyi jogtudóssal (és számos művelődéstörténeti munka szerzőjével), Mikó Imrével, aki impozáns monográfiájában az 1868. évi nemzetiségi törvény máig legalaposabb kommentárját adta. Rendszeresen konzultált az 1936–1944. években megjelent színvonalas kolozsvári nemzetpolitikai szemle, a Hítel egykori szerkesztőjével: Vita Sándorral és Kéki Bélával, valamint az elmúlt század egyik legkiválóbb, legalaposabb elemzéseket nyújtó népességstatisztikusával, Thirring Lajossal. Kapcsolatot teremtett a második világháború után Erdélyből Ausztriába, illetőleg Nyugat-Németországba települt szász történészekkel Otto Folberth-tel és Ernst Wagnerrel is, akiktől megkapta értékes publikációikat, a legfrissebb erdélyi vonatkozású szakirodalmi munkákat.

Ruszthi Károly szerény egyéniségére, fáradhatatlan kutatómunkájára felfigyelt több hazai neves történész is, így mindenekelőtt a felvidéki (kassai) származású Kemény G. Gábor, aki szinte egész életét a magyarországi nemzetiségi kérdés történetének, iratainak felkutatására és a megbékélést elősegítő kiadására szentelte, a románság történetét (is) kutató, erdélyi származású Makkai László, valamint szerteágazó tevékenységében a csángó-magyarország ügyét is ébren tartó Benda Kálmán. De figyelemmel kísérte, támogatta munkáját Scheiber Sándor, a budapesti Rabbiképző Intézet igazgatója is, egyebek között a népélet vallásos hagyományainak nemzetközi hírű tudósa. A fiatalabb kutatónemzedékből sok szakmai segítséget kapott az ugyancsak sokoldalú Miskolczi Ambrustól, aki ma a budapesti tudományegyetemen a román nyelv és irodalom tanára. Szász Zoltán, a Történettudományi Intézet jelenlegi igazgatója Erdély története 1986-ban megjelent harmadik kötetének szerkesztőjeként Ruszthi Károly segítségét vette igénybe az 1830-tól tartó korszak legfontosabb adatainak közlésénél, átvéve azokat kéziratos munkájából, és átengedésükért a kötet jegyzeteiben mond köszönetet. Statisztikai táblázatait már korábban felhasználta és publikálta – hivatkozás nélkül! – az erdélyi kisebbségekről 1981-ben kiadott nagyszabású német nyelvű munkájában a szintén erdélyi származású Illyés Elemér.

Ruszthi Károly tudományos vállalkozásának első szakaszában igyekezett számba venni a legnagyobb magyarországi (elsősorban budapesti) könyvtárakban föllelhető és tervbe vett munkája során fölhasználható irodalmat. A két világháború után Romániához csatolt – az általa használt kifejezéssel: „jelenkori erdélyi” – területeket Kárpát-medencei, sőt azon túlmenően kelet-közép-európai térségbe ágyazva kívánta vizsgálni, így az irodalomkutatásban ezekre az összefüggésekre is figyelemmel volt. Széles körű alaposítással feltérképezte a történeti és földrajzi, gazdasági és művelődési viszonyokra, a legnagyobb részletességgel pedig a népesség alakulására, összetételére és változásaira vonatkozó irodalmat: önálló kiadványokat és folyóiratcikkeket, tanulmányokat. A hagyatékában talált bibliográfiai összeállítás tételszáma – számos nyugati szerző német, francia és angol nyelvű filozofikus, politológiai, művelődéstörténeti stb. munkáival együtt – meghaladja az 1600-at. Ez azonban nem tartalmazza a statisztikai kiadványokban található táblázatok címét. Azokkal együtt a bibliográfiai tételek száma közelíti a 2000-et.

A föltérképezett irodalom csak egy részének feldolgozására jutott ideje és ereje Ruszthi Károlynak. A Varga E. Árpád által példamutatóan rendezett és a Központi Statisztikai Hivatal Levéltára által őrzött irathagyatékban található tematikus bibliográfiai összeállítás mindenképpen nagy segítséget nyújt az általános és az egyes részletkérdések iránt érdeklődő kutatók számára. Megkönnyíti a további munkát az is, hogy az irodalom egy részének a lelőhelyét, a könyvtári jelzeteket is megadja Ruszthi Károly.

1987-ben – Ruszthi Károly 80 éves korában! – nyílt csak lehetőség arra, hogy megjelenjék itthon kéziratok munkájának egyik nagy fejezete „Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig” címmel a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének Történeti demográfiai füzetek sorozatában. A kiadvány szerzőjeként édesapja helyett édesanyja családi nevét használva Nyárády R. Károly szerepel. Ezzel a szerzői névvel jelenik meg következő publikációja is 1996-ban: a Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézet „Kisebbségi adattár” sorozatban az „Erdély etnikai arculatának változása” címmel közreadott kötet tartalmazza Nyárády R. Károlynak az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeit kiértékelő tanulmányát, kiegészítve Varga E. Árpád elemzéseivel.

Méltatlanul szegényes körülmények között, intézményi kereteken kívül több évtizeden át magánkutatóként fáradságosan végzett tudományos munkájáért semmilyen hivatalos elismerésben nem részesült, de Nyárády R. Károlyt a hazai történészek és demográfusokon kívül az 1970-es évektől megbecsült kutatóként tisztelik a németországi szász történeti statisztikusok, értékelik a kolozsvári egyetem román és magyar történészei, szociológusai. Úttörő munkássága termékenyítő hatású több fiatal Erdély-kutató számára. Inspirációja és szakmai tanácsai nyomán munkáját Magyarországon Varga E. Árpád folytatja és Nyárády R. Károly lelkiismeretes szorgalmával, tárgyilagosságra törekvéssel fejleszti tovább. Gondjaiba vette gazdag kéziratok hagyatékát és azt igyekszik a kutatók szélesebb körei számára is hozzáférhetővé tenni.

Az úttörő mester erősen leromlott egészségi állapotában élete utolsó éveiben szellemi alkotó munkára már nem volt képes. Egész emberi lényét jellemző szelíd béketűrőssel viselte és szenvedte el szervezetének az előrehaladott korról járó bajait, és 93. életévét betöltve 2000. április 6-án csendesen elhunyt.

Nyárády R. Károly munkásságában kétségtelenül érezhető az ún. „transzszilvanizmus” hagyományának szellemisége. A három erdélyi nemzet: a magyarok, románok és németek (szászok) több évszázados együttélése és ugyanakkor államjogi különállása nyomán kialakult és különösen a két háború között – elsősorban Kós Károly és Makkai Sándor működésének hatása alatt – hangsúlyosan érvényesült a közös erdélyi sors, a sajátosnak tartott erdélyi szellem és gondolkodásmód tudata, amely az ott élőknek megkülönbözteti az anyaországi magyaroktól és az óromániai (regáti) románoktól. A transzszilvanizmus az elmúlt század második felében mindkét szomszédos ország hivatalos politikája részéről eléggé negatív reagálással találkozott. A század utolsó éveiben azonban bizonyos erdélyi román körök is gazdasági megfontolásokból – a megtermelt javak országban belüli igazságosabb elosztása érdekében – újraélesztik Erdély részére nagyobb önállóság biztosításának a gondolatát.

Ha az európai unió kialakulása a mesterségesen meghúzott államhatárok fokozatos oldódásához – az egykori román külügyminiszter, Titulescu kifejezésével: „spiritualizálódásá”-hoz – vezet, felértékelődhet a történelem során létrejött természetes gazdasági egységek, régiók és az ott együtt élő népcsoportok szerepe. A nemzetállamok helyett a „régiók Európája”-nak irányában várható fejlődési tendencia erősítheti a Nyárády R. Károly által (is) képviselt transzszilván gondolkodásmód létjogosultságát.

Kápolnai Iván